

nością przyczynił się do tego brak polskich tłumaczeń podręczników Vidala, jednak w pewnych miejscach aż prosi się o posłuchanie wprost Teologa – Vidala a nie jego komentatora – Kulickiego. Jednak konsekwencja Autora omawianej tu pozycji wskazuje na przemyślenie tej kwestii. Również przy pogłębianiu niektórych ważnych poglądów Vidala, takich jak etyka cywilna, zabrakło miejsca na omówienie recepcji tego poglądu. Oczywiście mogłoby to skutkować przekroczeniem celu książki, szkoda jednak, że taka wzmianka, choćby w przypisie, nie została poczyniona. W niektórych momentach zabrakło komentarza, czy też krytyki samego Kulickiego. Nie przedstawia również oceny poglądów hiszpańskiego Teologa ze strony jego oponentów.

Studiując zagadnienia nauki społecznej Kościoła, czy też teologii moralnej społecznej, można odnieść czasem wrażenie, iż składają się na nie jedynie fragmenty encyklik społecznych i nauczania papieży. Jednak nieodzowną jest tu rola kontynuatorów nauczania *Magisterium* wyrażona w pracy teologów. W to posłannictwo doskonale wpisuje się Marciano Vidal, który czerpiąc z nauczania Kościoła, poddając się także Jego krytycznym uwagom, wypracował swoją wizję teologii moralnej społecznej. Trzeba też uznać cenny wkład Pawła Kulickiego w przybliżenie polskiemu czytelnikowi hiszpańskiej teologii moralnej społecznej, podejmującej z odwagą wyzwania aktualnych niełatwych uwarunkowań ludzkich. Należy mieć nadzieję, że lektura tej pozycji przyczyni się zarówno do upowszechnienia nauczania Profesora Redemptorysty w Polsce, jak też kolejnych studiów nad nauczaniem teologów zagranicznych oraz promocją polskiej teologii w świecie.

Magdalena M. Kosche
Doktorantka w Instytucie Teologii Moralnej KUL

Marian Grabowski. *Miłość seksualna. Koncepcja Karola Wojtyły*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika 2012, ss. 331+V (ilustracje).

Miłość stanowi temat dyskusji chyba w każdej epoce i porusza myśli każdego człowieka. Opasłe tomy i krótkie wiersze próbują uchwycić różne jej wymiary – opisać emocje, uporządkować rozumienie i definicje, wyważyć udział w niej duszy i ciała człowieka. Temat ciała i miłości seksualnej wydaje się mieć szczególne znaczenie dzisiaj, kiedy ludzkie ciało, ciało mężczyzny i kobiety stanowi przedmiot dyskusji w ogóle i nabiera charakteru „własności na użytek”.

Miłości seksualnej poświęcił swoją książkę prof. dr hab. Marian Grabowski. Jest on doktorem habilitowanym fizyki teoretycznej i profesorem zwyczajnym nauk humanistycznych. Obecnie jest kierownikiem Zakładu Filozofii Chrześcijańskiej Wydziału Teologicz-

nego Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Zajmuje się antropologią filozoficzną, w tym antropologią adekwatną, a także aksjologią i etyką. Jest autorem książek m.in. *Elementy filozofii nauki* (1993), *Na obrzeżach sacrum* (1995), *Istotne i nieistotne w nauce* (1998), *Krajobraz winy* (2001), *Historia upadku* (2006), *Podziw i zdumienie w matematyce i fizyce* (2009), *Pomazaniec. Przyczynek do chrystologii filozoficznej* (2011). Jest także autorem wielu publikacji i wykładów dotyczących filozofii miłości, bazujących na refleksji Karola Wojtyły – Jana Pawła II, ale także na myśli wielu filozofów poruszających ten temat. Książka *Miłość seksualna. Koncepcja Karola Wojtyły* jest właśnie pewnym zbiorem i podsumowaniem wykładów z „Filozofii miłości”.

Książka ma na celu spojrzenie na fenomen miłości pod kątem udziału w niej aspektu seksualnego. Spojrzenie na nią nie jako na zależność człowiek–miłość i wydarzającą się pomiędzy nimi relację lub jej brak, ale jak na taką, która wydarza się w głębi człowieka, a jej dojrzałość, wydarzanie się – cały dynamizm – można zobaczyć w ludzkich czynach i reflektować nad nią. W prezentowanej publikacji Autor opiera swoją myśl antropologiczną na dziełach Karola Wojtyły, Maxa Schelera, Nicolai Hartmanna, Sørensa Kierkegaarda i Dietricha von Hildebranda. Refleksje przedstawia w czterech częściach zatytułowanych: *Rudymenta i preparacje, Prezentacje i interpretacje, Dyskusje i krytyki* oraz *Inspiracje i kontynuacje*.

Część pierwsza książki, *Rudymenta i preparacje*, jest wprowadzeniem do refleksji nad miłością seksualną. Zawiera założenia i tezy poczynione przez Autora oraz prezentację myśli filozofów, których rozumienie miłości stanowi tło powstania koncepcji Wojtyły: afektywną miłość Hildebranda, schelerowską miłość płciową i bezpośrednią w koncepcji Kierkegaarda oraz platońską wizję Hartmanna.

Już na początku Autor pokazuje, że treść książki może stanowić wyzwanie dla czytelnika, ponieważ stawia mu konkretne tezy i pytania: „wiera w miłość jest warunkiem jej poznania” – czy wierzysz w miłość? Wykazuje także, że jego refleksja o miłości nie jest naiwna, a zauważanie znaczenia niedojrzałości w miłości przedstawia jako jedną z kluczowych kwestii. Niedojrzałość w miłości dotyczy każdego – i to w ustach Autora nie tyle zarzut co wezwanie do przyjęcia postawy wobec tego faktu. Ciekawa jest zaprezentowana przez niego teoria trzech warstw miłości – tzw. ubranek. Pierwsze z nich to miłość płciowa, związana z schelerowskimi wartościami witalnymi. Drugą jest miłość bliźniego, tj. dotarcie do „warstwy” człowieczeństwa w osobie kochanej. Trzecia, najgłębsza warstwa, to miłość osobowa, związana z wiecznością.

W części drugiej, *Prezentacje i interpretacje*, Autor przechodzi do rozmyślenia nad koncepcją miłości seksualnej Karola Wojtyły – Jana Pawła II. Dokonuje analizy tej koncepcji na podstawie dzieł papieża-filozofa: *Miłość i odpowiedzialność, Mężczyzną i niewiastą stworzył ich, Tryptyk rzymski*. Wątki dotyczące miłości seksualnej odnajduje także w dziełach *Przed sklepem jubilera, Osoba i czyn* oraz innych.

Prof. Grabowski analizuje metodę i język refleksji na temat miłości u Wojtyły. Następnie wypukla strategię papieskiej narracji, jaką jest opisanie idealnego obrazu miłości. Głównym punktem refleksji jest miłość oblubieńcza, do istoty i znaczenia której Autor niejednokrotnie będzie wracał. Wskazuje na nowość, którą ta miłość wnosi, tj. nie tyle pragnienie dobra dla kochanej osoby, charakterystyczne dla opisów miłości św. Tomasza z Akwinu, ale dar z siebie. Przedstawia nie tylko tezę papieża, ale i trudności związane z jej przyjęciem. Jedną z nich może stanowić seksualność

jako materia dla miłości oblubieńczej. W tym kontekście Autor przygląda się papieskiej refleksji nad podnieceniem i wzruszeniem, ich tendencjami uprzedmiotawiającymi i personalizującymi, a także będącymi przestrzenią nie tylko wydarzenia się samej miłości seksualnej, ale określającymi jej jakość.

Trzecia część dzieła, zatytułowana *Dyskusje i krytyki*, jest próbą oceny papieskich myśli zawartych w tekstach opowiadających o miłości seksualnej. Na wstępie stawia tezę, że sprawdzianem dla teorii jest jej zastosowanie w rzeczywistości. Autor przygląda się elementom „naiwności” papieża-filozofa i brakom w papieskiej koncepcji miłości.

Zastanawiając się nad problemem wyboru w miłości, obecnym w myśli Wojtyły, Autor ukazuje go na tle innych teorii: miłości jako wyboru w koncepcji José Ortegi y Gasset, miłości jako przypadku, miłości jako wyboru będącego darem od Boga, wyboru seksualnego i wyboru osobowego. W przedstawionym podziale analizuje różne konfiguracje rozgrywania się wyborów miłosnych: miłości płciowej bez miłości osobowej, współlistnienia miłości osobowej i płciowej, miłości osobowej bez miłości seksualnej. Seksualność jest tu ukazana nie tyle jako przeciwieństwo poznania osoby w człowieku, ale jako czynnik osobotwórczy, a płeć – jako czynnik określający tożsamość osoby. Rozmyślając o momentach „naiwnych” w myśli papieża-filozofa, Autor odnosi się do opisu stanu idealnego i jego związku z rzeczywistością doświadczaną dzisiaj przez ludzi oraz niepełnej wizji osoby.

Część czwarta dzieła, zatytułowana *Inspiracje i kontynuacje*, opisuje cztery rodzaje miłości, których obraz przedstawiają teksty Pisma Świętego: historię Abrahama, Izaaka i Jakuba oraz ewangeliczne opowieści o Jezusie. Autor stosuje papieską metodę antropologii adekwatnej.

Biblijna opowieść o Abrahamie jest dla Autora źródłem refleksji na temat miłości ojcowskiej i pokusy bałwochwalstwa. Jednym z założeń, prezentowanym zresztą od pierwszych stron książki, jest to, że wszystkie ludzkie miłości są niedojrzałe, a więc potrzebują czasu i przestrzeni do doskonalenia i oczyszczania się. Autor przedstawia Abrahama jako nie tylko wzrastającego do dojrzałej wiary, aby móc być nazwanym „ojcem wiary”, ale doskonalącego się w miłości. Historia Izaaka to fundament do refleksji o miłości oblubieńczej i zgody na rozporządzanie sobą. Na drugiego z patriarchów Autor patrzy jak na człowieka, którego życie naznaczone jest decyzją jego ojca – decyzją, która go przerasta. Dopiero odkrycie prawdy o tym wydarzeniu, zaakceptowanie jej i odzyskanie wewnętrznej wolności wobec tych wydarzeń może pozwolić Izaakowi rzeczywiście powierzyć się Bogu, by doskonalić miłość oblubieńczą do Niego. Historia patriarchy Jakuba skłania Autora do refleksji nad pełnią miłości osobowej i osobotwórczą funkcją losu. Doświadczając dobra i zła, dobrych i złych konsekwencji swojego działania Jakub odkrywa, że to Bóg daje takie życie. Bóg sam wyznacza momenty, które są „miejscem” spotkania z Nim. Zrozumienie tej prawdy staje się istotą nowego imienia Jakuba – Izraela, „walczącego z Bogiem”. W myśli o miłości związanej z Osobą Jezusa Autor skupia się na podstawowej – jego zdaniem – jakości każdej kategorii miłości, tj. na czystości. U Jezusa jest ona nieskazitelna. Emanowanie Jezusowej czystości wywołuje w ludziach określone reakcje – wydobywa ukryte, wpisane w ludzkie serca pragnienie czystości i niewinności.

Książka prof. Grabowskiego ma podwójny charakter. Po pierwsze – może być bodźcem do zmiany myślenia o miłości, zauważenia jej dynamizmu, rozumienia

miłości seksualnej. Po drugie – może uświadomić, że miłość nie jest tylko kwestią przeżywania, ale nie wolno bać się myślenia o niej, odkrywania jej swoistej logiki. Myślenie o miłości to nie próba ujęcia jej w racjonalne ramy, ale docenienie jej jako wyrazu logiki przewyższającej człowieka. Autor jest świadom, że wiele z myśli, które przedstawia, może być niezrozumiałych we współczesnych uwarunkowaniach społeczno-kulturowych. Istotna jest jednak jego dbałość o to, aby dogłębna refleksja filozoficzna nie była w żadnym miejscu oderwana od wymiaru egzystencjalnego.

Ciekawe jest sformułowanie tego, czego w koncepcji Wojtyły może brakować. To nowość w podejściu do papieskich tekstów. Samego Autora zdaje się ciekawić możliwość tych braków. Wnioskuje on jednak, że ową opisywaną przez niego papieską „naiwność” cechuje to, że papież często pozostawia pewne myśli w załączku po to, aby można je było „myśleć dalej”. Krytyczne odniesienie do papieskiej koncepcji miłości stało się dla prof. Grabowskiego podstawą do rozwijania jego refleksji.

Myśl na temat przeżywania i wydarzania się miłości seksualnej rozwijana w książce przechodzi od rozumienia miłości, w tym szczególnie miłości seksualnej, do szczegółowej wizji Wojtyły wraz z jej krytyką i do zastosowania rozumienia tej miłości w odczytywaniu tekstów biblijnych. Wszystkie części książki, następujące po sobie, są ze sobą integralnie związane, są logicznym rozwojem myśli filozofa, jednak stwarzają również przyczynę i przestrzeń do snucia samodzielnych refleksji na temat miłości seksualnej. Niedosyt myśli, rozpoczętej w którymś z rozdziałów, prowokuje do uzupełnienia jej indywidualnym bagażem doświadczeń. Książka zdaje się być swoistym drogowskazem do dalszego myślenia. Od wrażliwości, dojrzałości i doświadczenia czytelnika zależy, na ile treść książki będzie dla niego zaskakująca.

Miłość seksualna, przedstawiona w książce prof. Grabowskiego, jest szczegółową i głęboką refleksją nad rzeczywistością, która w dzisiejszych czasach jest spłykana, zakłamywana i której nie okazuje się należnego szacunku. Filozoficzna refleksja na temat tej miłości, oparta na myśli filozofa-papieża, stanowi cenne przypomnienie, że całe ludzkie życie, w tym wszystkie obszary miłości, nie powinny wymknąć się wymaganiu wysiłku wiary i rozumu.

Magdalena Łońska
Doktorantka w Instytucie Teologii Moralnej KUL